

Д. І. Чорноморденко,
бакалавр філософії,
студент 2 курсу освітньо-кваліфікаційного рівня "магістр"
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
demon.killer@mail.ru

КРИТИКА "ІНФОРМАЦІОНАЛІЗМУ" В КОНТЕКСТІ ВИЗНАЧАЛЬНОГО ВПЛИВУ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ НА ЕКОЛОГІЗАЦІЮ СВІДОМОСТІ

У статті розглянуто поняття "інформаціоналізму", уведені Мануелем Кастельсом для опису способу розвитку суспільства. Обґрунтовано позицію, що саме інформатизація може сприяти екологізації свідомості у вигляді формування екологічної раціональності. Визначено, що інформатизація світового товариства принципово неможлива без такої істотної складової як екологічна раціональність, яка має бути вплетеною, а децю згодом легітимованою та привілейованою у способі досягнення дійсності та наявних у ній проблем.

У межах соціально-філософського дискурсу (Ульрих Бек та Мануель Кастельс) сформувалася думка, що під впливом глобалізаційних процесів, виникає існування певного спектру проблем, пов'язаних з інформатизацією людства.

Новизною статті є спосіб розгляду інформатизації як умови формування особливої форми усвідомлення глобальності екологічної проблеми, що знаходить своє відображення у понятті "екологічна раціональність".

Метою даної статті є спроба обґрунтування позиції, виходячи з якої інформатизацію можна вважати контекстом у формуванні екологічної раціональності.

М. Кастельс, зокрема, обґрунтовує, що одним із фундаментальних вимірів сучасної глобалізації є такий феномен як інформатизація і міркувати над його значенням для життя суспільства більш доречно з позиції інформаційного суспільства.

Над темою інформаційного суспільства працює багато дослідників: Ф. Махлуп, Т. Умесао, М. Порат, Й. Масуда, Т. Стоунбер, Р. Катц, а також ті дослідники, теорії яких були сформовані в другій половині ХХ століття з урахуванням так званого інформаційного вибуху і теорії яких вважали основою глобальної "інформаційної" економіки: Д. Белл, М. Кастельс, Г. Шиллер, Ю. Габермас, Э. Гідденс, Ж. Бодрійяр, З. Бауман та ін.

Інформатизація – це, передусім, процеси, спрямовані на побудову та розвиток телекомунікаційної інфраструктури, яка територіально поєднує розподілені інформаційні ресурси. Процес інформатизації є наслідком розповсюдження інформаційних технологій і трансформації технологічного способу виробництва.

Окрім процесуальності, процеси інформатизації містять ще й політичний вимір, оскільки в її основі лежать кібернетичні методи та засоби управління, тому вона є організаційним соціально-економічним і науково-технічним процесом створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб та реалізації прав громадян, суспільних інститутів та інституцій (органи державної влади, місцевого самоврядування, суспільних об'єднань) на ґрунті формування та використання інформаційних ресурсів та реалізації інформаційних стосунків.

Інформатизація – це процес системної інтеграції комп'ютерних засобів, інформаційних та комунікаційних технологій з метою отримання нових загальносистемних властивостей, які дозволяють більш ефективно організувати продуктивну діяльність людини, групи, соціуму.

Як відомо, інформатизація – не стільки процес технологічний, скільки соціальний та культурологічний, пов'язаний зі значними змінами у способі життя населення. Такі процеси вимагають серйозних зусиль не лише влади, а й усього суспільства користувачів інформаційно-комунікаційних технологій у багатьох напрямках, включно із подоланням комп'ютерної неосвіченості, формуванням культури використання інформаційних технологій, тощо. У зв'язку із цим, М. Кастельс, який спеціалізується в галузі "інформаційного суспільства", говорячи про технології як неодмінну складову інформатизації зауважує, що "для розуміння стосунків між технологією та суспільством важливо розуміти, що роль держави, яка гальмує, прискорює або очолює технологічну інновацію, є вирішальним фактором усього процесу розвитку, фактором, який організує і виражає суть соціальних та культурних сил, що домінують у даному просторі та часі. Технологія значною мірою відображає здатність суспільства просуватися до технологічного панування, використовуючи силу суспільних інститутів, включно з державою. Історичний процес, через який відбувається такий розвиток продуктивних сил, накладається на характеристики технології та їх вплетеність у соціальні відносини" [1: 21].

Такий погляд має чимало прихильників. Наприклад, як вважає В. І. Пожуєв, метою інформатизації є трансформація рушійних сил суспільства, які мають бути перенаправлені на формування послуг, формування інформаційного виробництва, а не матеріального продукту [2].

В ході інформатизації вирішуються задачі зміни підходів до виробництва, модернізується устрій життя, система цінностей, зокрема, як пише М. Кастельс "Усвідомлення необхідності захисту навколишнього середовища проникло в основні інститути суспільства, і такі цінності завоювали політичну підтримку, не дивлячись на брехню та маніпулювання, що наявні у повсякденній практиці корпорацій і бюрократій" [1: 14].

Змінюється матеріальна база суспільства: "До кінця другого тисячоліття християнської ери декілька подій історичного значення перетворили соціальний ландшафт людського життя. Технологічна революція з інформаційними технологіями в центрі заново і прискореними темпами формує матеріальну основу суспільства" [1: 13]. Ключову роль починають відігравати різного роду управлінські та аналітичні інформаційні системи, які створені на базі комп'ютерної техніки та комп'ютерних мереж, інформаційної технології, телекомунікаційного зв'язку.

Зважаючи на такі фундаментальні зрушення у загальнолюдському способі комунікації М. Кастельс говорить про виникнення нової соціальної структури, яка проявляється на нашій планеті в різних формах, залежно від розмаїття культур та інститутів. І така нова соціальна структура асоціюється із виникненням нового способу розвитку – інформаціоналізму, який історично сформувався перебудовою капіталістичного способу виробництва наприкінці ХХ століття [1: 23].

Інформаціоналізм М. Кастельс бачить як нову матеріальну і технологічну базу економічного розвитку та соціальної організації, адже ми можемо бачити із аргументацій його дослідження те, що "починаючи із 1980-х років і донині інформаційно-технологічна революція була інструментом, що дозволив втілювати у життя фундаментальний процес реструктуризації капіталістичної системи" [1: 22].

При цьому враховується, що технологічна революція сама формувалася логікою та інтересами розвиненого капіталізму, до того ж вона не зводилася до вираження таких інтересів.

М. Кастельс цікавить, передусім, те, "що?" і "як?" дає інформаційно-технологічний розвиток економіці, культурі та суспільству загалом, проте сам він на них не відповідає, а лише простір для власних міркувань. І особливої уваги варте саме таке формулювання, якому відповідає назва його праці "Інформаційна ера: економіка, суспільство і культура", оскільки саме інформація та інформаційні технології стоять на першому місці в назві, і не дарма. Виправдання такому адекватному розташуванню пріоритетів ми можемо знайти у нашому пересічному житті. Немає потреби перелічувати ту кількість пристроїв та пристосувань, якими користується сучасна людина, а варто лише сказати, що за цим ховається значно більше, ніж ми можемо бачити на перший погляд.

Вихідними поняттями для М. Кастельса є виробництво, досвід та влада, оскільки суспільства організовані навколо процесів людської діяльності, структуровані та детерміновані у відношеннях саме з тими явищами, які змістовно відображують вищеназвані поняття. "Символічна комунікація між людьми і відносини між ними і природою на основі виробництва (зі споживанням, що його доповнює), досвіду і влади кристалізуються в ході історії на специфічних територіях, створюючи, таким чином, культуру" [1: 24].

Таким чином, в основі аналізу складностей становлення нової економіки, суспільства та культури, за М. Кастельсом, лежить революція в інформаційній технології, оскільки саме вона охоплює всю область людської діяльності.

Вирізняючи поняття "інформатизація" та "інформаціоналізм" треба визначити відмінність становлення і сталого існування. В інформатизації як в акті становлення домінують доінформаційні, протоінформаційні елементи. В понятті ж "інформаціональність" визначається, що в самому існуванні створені інформатизацією умови формують залежну від комп'ютерів інфраструктуру суспільного існування.

Більш чітко проілюструвати відмінність між поняттями, які нас цікавлять, можна на прикладі самого Кастельса, який він приводить у тексті, зазначаючи, що аналітично можна розмежувати ці два поняття, проектуючи їх на суспільство. Мова йде про такі поняття як "інформаційне суспільство" та "інформаціональне суспільство". Перше з цих понять – "інформаційне суспільство" – підкреслює роль інформації в суспільстві. І тут, важливо, що Кастельс стверджує те, що для нього інформація, в найширшому сенсі слова, тобто, як передача знань, мала критичну важливість у всіх суспільствах, включаючи середньовічну Європу, яка була культурно структурована і деякою мірою об'єднана навколо схоластики, в основному в інтелектуальних межах. Іншими словами, він хоче наголосити на тому, що в понятті "інформаційне суспільство" сама інформація як передача знань є доволі тривіальним явищем, і існує дуже давно. На противагу ж цьому першому поняттю, він пропонує друге – "інформаціональне суспільство", яке в самому слові "інформаціональне", "вказує на атрибут специфічної форми соціальної організації, в якій завдяки новим технологічним умовам, що виникають в даний історичний період, генерування, обробка і передача інформації стали фундаментальними джерелами продуктивності і праці" [1: 29].

"Кожен спосіб розвитку має також структурно детермінований принцип функціонування, навколо якого організовані технологічні процеси: індустріалізм орієнтований на економічне зростання, тобто на максимізацію випуску; інформаціоналізм орієнтований на технологічний розвиток, тобто на накопичення знань і більш високі рівні складності в обробці інформації. Хоча вищі рівні знання можуть зазвичай давати підвищений рівень випуску на одиницю вкладень, саме гонитва за знаннями та інформацією характеризує технологічну функцію при інформаціоналізмі" [1: 25].

Інформаціональність виступає, на нашу думку, формальним відображенням тих процесів, що відбуваються в межах інформатизації, тобто "інформаціональність" як поняття змістовно прагне увібрати у себе усю сукупність процесів, що відбуваються в сучасному світі, де соціальні і технологічні форми соціальної організації пронизують всі сфери діяльності, причому, рушієм цих процесів є саме інформатизація як наскрізний та інтегруючий чинник сучасного людського життя у всіх його проявах (окрім інтелектуального). На підтвердження такого інтегративного характеру М. Кастельс зауважує, що "Національні економіки у всьому світі стали глобально взаємозалежними, створюючи в системі із мінливою геометрією нову форму відносин між економікою, державою та суспільством" [1: 13]. Це є вияв глобальної властивості інформаціональності. Але, якщо в даному випадку говориться про "глобальну економіку" як таку, що виникає завдяки технічному та інформаційному прогресу, тоді виникає запитання: де ж тоді глобальна раціональність, як вид розумності, новий рівень порозуміння та комунікації, що уможлиблює інформаціональність? Такий аспект відсутній у міркуваннях М. Кастельса і це, на нашу думку, є слабким місцем "інформаціональності" як підходу, що відображає новий спосіб розвитку.

Цікавою та принципово важливою для нашого дослідження є думка про те, що в умовах інформаціональності закладена нова комунікаційна система, яка все більше говорить універсальною цифровою мовою, "одночасно інтегрує в глобальному масштабі виробництво і розповсюдження слів, звуків та зображень в нашій культурі і пристосовує їх до персональних смаків та настроїв індивідів. Інтерактивні комп'ютерні мережі зростають по експоненті, створюючи нові форми та канали комунікації, формуючи життя і формуючись життям в один і той же час" [1: 14].

Звідси, можна припустити, що вияв глобальності є результатом одного з аспектів інформаціональності як формування нової комунікативно-інтегративної системи, що інтегрує в глобальному масштабі усі сфери життя, бо на сьогодні всі вони є пронизаними інформаційними технологіями, зокрема мережею Інтернет. Тобто, можна говорити про пряму залежність глобальності у вигляді глобальних проблем та інформатизації, що потребують осмислення та раціоналізації. Однією із глобальних проблем є екологічна, тому, виникає потреба в екологічно раціональній інформатизації. Адже інформатизація змістовно контекстуалізує свідомість як основу розумових, раціональних змін феноменом глобалізації. Іншими словами, усвідомлення багатьох актуальних проблем, зокрема екологічних, пов'язується з глобалізацією. Формується світогляд, який спонукає мислити глобально.

Іншими словами, екологічна глобальність дана нам через інформатизацію, а усвідомлення себе в ситуації екологічної глобальності формує екологічну раціональність.

Якщо згадати у цьому контексті студії Ю. Габермаса, то він виокремлює три види людського інтересу: інструментальний, комунікативний та емансипативний. Нас цікавить третій тип інтересу – інструментальний, який, за Габермасом, спрямований на ствердження людини як природної істоти через дію [3: 72]. На нашу думку, він є найфундаментальнішим з усіх трьох, адже відображає те, що "... людина як біологічна істота відрізняється від інших видів тільки тим, що вона використовує інструментальну дію і технічний розум задля свого виживання як органічної системи" [3: 210]. Іншими словами, людина прагне до самореалізації і самостверджується в цьому світі завдяки перетворенню оточуючої дійсності з метою набуття безпечного та комфортного існування. Але, така позиція відображає лише закладену від природи інтенційність людини, що не завжди, з огляду на сучасні екологічні реалії, лишається нездолоаною. Отже, "... людина не може існувати, не перетворюючи світ" [3: 210].

Звідси, більш гостра позиція про те, що якби люди цього не бажали, вони не в силах відмовитися від покращення та спрощення умов власного існування, засобами досягнення яких виступають техніка і, в нашому випадку інформатизація. Через залученість до таких засобів та користування ними люди самі сприяють їх подальшому розвитку. Так, Уебстер зазначає, що "Насправді ми набагато тісніше зв'язані з інформаційним середовищем, воно проникає в нас як складова нас самих" [4: 28]. Таку саму позицію обстоює і Кастельс говорячи, що "люди, організації, компанії і все суспільство загалом беруть участь у перетворенні технології – будь-якої технології – шляхом оволодіння нею, її видозміною та експериментуванням з нею. Це головний висновок із соціальної історії технологій, який виявляється більш ніж справедливим у випадку Інтернету – технології комунікації. Усвідомлена комунікація (людська мова) – ось що визначає біологічну специфічність людського роду. Оскільки наша повсякденна діяльність ґрунтується на комунікації, а Інтернет видозмінює спосіб нашої комунікації одного з одним, наше життя опиняється в сильній залежності від цієї нової технології. З іншого боку, використовуючи Інтернет для виконання багатьох своїх власних справ, ми змінюємо і сам Інтернет. В результаті такого взаємовпливу утворюється нова соціально-технічна структура" [5: 17].

Але, в той же час, зважаючи на високі темпи таких неконтрольованих та неупорядкованих змін, люди схильні звертатися та групуватися навколо первинних джерел ідентичності: релігійних, етичних, територіальних, національних. "У світі, що пронизаний глобальними потоками багатств, влади та образів, пошук ідентичності, колективної чи індивідуальної, приписаної чи сконструйованої, стає фундаментальним джерелом соціальних значень" [1: 14].

Така думка М. Кастельса явно презентує глобальність процесів, яка уможливилася завдяки інформатизації, оскільки остання, як зазначалося в попередньому параграфі, змістовно контекстуалізує свідомість феноменом глобалізації. Іншими словами, за рахунок інформатизації трансформується свідомість, формуються суб'єкти здатні мислити глобально, а діяти локально. В такому способі розвитку соціальної структури та формуванні раціональних суб'єктів, найголовнішими є зв'язки, комунікація, інформація та знання, яке передається, обробляється, накопичується, зберігається, трансформується, тощо.

На нашу думку, необхідною складовою процесу інформатизації має стати екологічна раціональність, позаяк поширення та взаємодія будь-якої інформації неодмінно призведе до суспільної кризи в глобальному вимірі аж до виродження суспільства. Оскільки поширення будь-якої інформації, зокрема екологічної, відбувається за допомогою техніки і технічних пристосувань, то можна вважати, що будь-які знання є технологічними, тобто усі маніпуляції над ними здійснюються на сьогодні з урахуванням технічного забезпечення. Звідси слідує те, що знання, яке спрямовується технікою, зокрема інформатизацією як тотальним проявом специфічної технізації людського буття, може бути використане як на благо, так і принести шкоду через хибних адресатів чи несправність засобів передачі.

Прикладом зв'язку техніки та суспільства є позиція М. Кастельса. Вважаючи, що суспільство пов'язане з тими технологіями, які у ньому існують або можуть існувати, він ставить у взаємозалежність розвиток суспільства та технологій, які в ньому розвиваються. "Хоча суспільство і не задає курс технологічних змін, воно може, використовуючи міць держави, придушити розвиток технології. Чи, навпаки, також шляхом державного втручання воно може почати прискорений процес технологічної модернізації, що здатна за декілька років змінити економіку, підвищити військову міць та соціальне благополуччя" [1: 17]. Тут з Кастельсом погоджується і Уебстер, котрий зазначає, що "... технології не відділені від області соціального. Навпаки, вони є складовою частиною соціального. Наприклад, рішення, що приймаються щодо тих чи інших досліджень і наукових розробок, виражають соціальні пріоритети, і на основі цих оціночних суджень розвиваються ті чи інші види технологій" [4: 17].

Означена вище взаємозалежність виражає думку про зв'язок техніки у вигляді інформатизації та знання, яке залежить від культурного контексту носіїв свого існування та поведінки, оскільки задоволення потреб має в суспільстві, якщо не керуватися, то хоча б регулюватися етикою, її нормами та правилами. Людина, яка живе згідно з етичними правилами, може бути мудрою, може чинити розумно у користуванні знаннями, природою та природою знання, адже як вважав Декарт, знання помножене на етику є істинною мудрістю.

Тому, якщо говорити про екологію як специфічне відношення людини, яка за допомогою наявного знання (у вигляді сучасної інформатизації) взаємодіє з природою, і від того яке це знання залежить вищезазначений спосіб взаємодії, то ватро підкреслити, що саме людина є носієм знання, а отже "...загроза буттю – екологічна криза – це, передусім, криза, яка загрожує людині, суспільству, людству загалом, криза людського довкілля, а не природи як такої" [3: 205]. "...тільки людина є суб'єктом дій і відповідальності щодо природи" [3: 198].

Підхід М. Кастельса щодо інформаціоналізму є цікавим для нас з огляду на те, що радикальні зміни, які відбуваються у суспільних стосунках є необхідними в інтелектуальному сходженні, результатом якого мають бути нові форми соціальної взаємодії, тобто "способи розвитку формують всю область соціальної поведінки, включаючи, звісно, і символічну комунікацію. Оскільки інформаціоналізм ґрунтується на технології знання та інформації, в інформаціональному способі розвитку є особливо тісний зв'язок між культурою та продуктивними силами, між духом та матерією. Звідси слідує, що ми повинні очікувати виникнення історично нових форм соціальної взаємодії, соціального контролю і соціальних змін" [1: 26, 27]. Такими змінами, на нашу думку, мають бути зміни мисленні, які визначають свідомості суб'єктів соціальних взаємодій, інтераакція котрих має бути трансформована екологічною раціональністю та підсилена інформатизацією, яка має свій глобальний характер і значення. Уся сукупність взаємодій, що існує між суб'єктами в інформаційному суспільстві не може бути виміряною, проте є відчутною. Оскільки такі зв'язки зводяться до інформації та технології знання, то мова йде про сферу розуму, свідомості. Вважаючи на глобальний рівень екологічних проблем, вирішувати їх також треба на глобальному рівні.

Отже, можна зазначити, що інформатизація світового товариства принципово неможлива без такої істотної складової як екологічна раціональність, яка має бути вплетеною, а дещо згодом легітимованою та привілейованою у способі осягнення дійсності та наявних у ній проблем. Виникає потреба не лише вислідкувати, систематизувати інформаційне надбання людства, але й ґрунтовно проаналізувати його, вибудувати системну ієрархію з обов'язковим наданням пріоритету екологічній раціональності в цій системі зростання глобалізованого інформаційного простору.

Тому, не варто ховатися за слова і терміни, а знайти в собі сміливість проникнути в глибинні смисли розмаїтих форм філософської рефлексії, тобто форм суспільної свідомості, аби збагнути, що саме завдячуючи постнекласичній раціональності ми маємо унікальну нагоду усвідомити необхідність впровадження в глобальний інформаційний простір екологічної раціональності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Castells Manuel. The rise of the network society / Manuel Castells. – [2-nd ed.]. – (Information age ; V. 1), 2000. – 594 p.
2. Пожуев. В. І. Проблеми інформатизації суспільства в трансформаційних умовах / В. І. Пожуев ; [гол. ред. В. Г. Воронкова] // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : [збірник наукових праць]. – Вип. 34. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2008. – 241 с.
3. Єрмоленко А. М. Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи : [монографія] / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра, 2010. – 416 с.
4. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
5. Кастельс Мануэль. Галактика Интернет : Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / Мануэль Кастельс ; [пер. с англ. А. Матвеева, под. ред. В. Харитоновна]. – Екатеринбург : У-Фактория (при участии изд-ва Гуманитарного ун-та), 2004. – 328 с. (Серия "Академический бестселлер").

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Castells Manuel. The rise of the network society / Manuel Castells. – [2-nd ed.]. – (Information age ; V. 1), 2000. – 594 p.
2. Pozhuyev V. I. Problemy informatyzatsii suspil'stva v transformatsiinykh umovakh [The Problems of Society's Informatization in the Transformational Conditions] / V. I. Pozhuyev ; [gol. red. V. G. Voronkova] // Gumanitarnyi visnyk Zaporiz'koi derzhavnoi akademii [Humane Zaporizhzhia State Academy Journal] : [zbirnyk naukovykh prats']. – Vyp. 34. – Zaporizhzhia : Vyd-vo ZDIA, 2008. – 241 s.
3. Yermolenko A. M. Sotsial'na etyka ta ekologiia. Gidnist' liudyny – shanuvannia pryrody [Social Ethics and Ecology. Human Dignity – Veneration of Nature] : [monografiia] / A. M. Yermolenko. – K. : Libra, 2010. – 416 s.
4. Uebster F. Teorii informatsyonnogo obschestva [Theories of the Informational Society] / F. Uebster. – M. : Aspekt Press, 2004. – 400 s.
5. Castel's Manuel. Galaktika Internet : razmyshleniia ob Internete, biznese i obschestve [The Internet Galaxy : Reflections on the Internet, Business and Society] / Manuel Castells ; [per. s angl. A. Matveyeva, pod. red. V. Kharitonova]. – Yekaterinburg : U-Faktoriia (pri uchastii izd-va Gumanitarnogo un-ta), 2004. – 328 s. (Seriiia "Akademicheskiiy bestseller").

Матеріал надійшов до редакції 23.04. 2012 р.

Чорноморденко Д. І. Критика "информационализма" в контексте определяющего влияния информатизации на экологизацию сознания.

В статье критически рассмотрено понятие "информационализма", которое введено Мануэлем Кастельсом для описания способа развития общества. Обосновывается позиция, что именно информатизация может способствовать экологизации сознания в виде формирования экологической рациональности. Определено, что информатизация мирового товарищества принципиально невозможна без такой существенной составляющей как экологическая рациональность, которая должна быть вплетена, а потом немного легитимирована и привилегированна в способе осознания действительности и существенных в ней проблем.

Chornomordenko D. I. The Critics of "Informationalism" in the Context of the Determining Informatization Influence on the Ecologization Consciousness.

The article critically considers the notion "informationalism" that has been issued by Manuel Castells for the way of the society's development description. It is grounded the position that namely informatization can promote to the ecologization consciousness in the form of the ecological rationality formation. It is determined that informatization of the world's society is essentially impossible without such a fundamental component as the ecological rationality which should be wound into, and legitimized and privileged in the way of reality perception and essential problems concerning it.